

**МІЖ РИМОМ ТА ПЕТЕРБУРГОМ:
ІВАН НАУМОВИЧ ТА ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ У
ГАЛИЧИНІ (1884–1885 РР.)**

Василь GERUN

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства

У середині 80-х років XIX ст. у Галичині відбувається поживлення русофільського руху, яке було пов'язане з активною діяльністю Івана Наумовича. З метою проведення антипольських заходів лідер галицьких русофілів намагався вплинути на хід релігійної реформи, яка розпочалася в Галичині у 1882 році. У цій роботі він опинився між двома світами: західним католицьким та східним православним, – залишаючись при цьому галицьким діячем та патріотом. 1884–1885 рр. підсумували зміст церковно-релігійної діяльності та характер обрядової боротьби лідера русофілів. Особистісний пошук світоглядних орієнтирів Наумовичем та вплив галицьких обставин, що склалися у першій половині 1880-х років, остаточно схилили лідера русофілів до православної традиції Святої Русі. Загалом же, в історії русофільського руху у Галичині повторився сценарій 1882 року, коли знову в епіцентрі суспільно-політичних подій стала діяльність І.Наумовича та його церковно-релігійні погляди.

Ключові слова: русофіли, Греко-католицька церква, релігійна реформа, церковний обряд, православ'я, панславізм, просвітницька робота, Галичина, Російська імперія, антипольський рух.

У грудні 1884 року папський суд *Congregatio inquisitionis*, куди Іван Наумович вислав “Апеляцію”, як протест проти відлучення від церкви, викликав лідера галицьких русофілів для роз'яснень окремих положень цього звернення. І.Наумович почав готуватися до поїздки у Рим, куди, однак, так і не поїхав. Натомість, у короткий проміжок часу здійснив декілька подорожей до Петербургу, найбільш помітною з яких стала поїздка на святкування 1000-літнього мефодіївського ювілею у квітні 1885 року. Ці дві альтернативи, перед якими силою обставин опинився І. Наумович, довгий час були рівнозначними для нього в плані вибору. А географічні їх визначення на той час втілювали також і окреслені світоглядні орієнтири, які в особистому вимірі загострили питання релігійної ідентичності: залишитися греко-католицьким священиком або перейти на православ'я. Зрештою, І. Наумович віддав перевагу простору *Slavia Orthodoxa*, умовною столицею якого і був Петербург: восени 1885 року він приєднався до православної церкви, а на початку 1886 року переїхав до “підросійської” України на постійне проживання.

Загалом, 1884–1885 рр. в історії русофільського руху засвідчують пошук галицькими русофілами нових ідейних та організаційних основ діяльності, які змогли б суттєво реорганізувати русофільський рух або хоча б відновити втрачені у суспільстві позиції після подій 1882 року. Значною мірою успіх у цій справі

залежав від активної участі у ній І. Наумовича. Однак, крім загальної русофільської спрямованості, зараз його діяльність носила ще й виразний особистісний характер, залежний від персональних мотивів та очікувань русофільського лідера. Вона була пов'язана головним чином з церковно-релігійними питаннями і стала завершальним етапом обрядового руху у Галичині, який розпочався ще з кінця 50-х років XIX ст. і який був пов'язаний саме з іменем І. Наумовича. Дана стаття присвячена аналізу діяльності лідера русофілів у 1884–1885 рр. через виділення трьох проблемних питань: відносин І.Наумовича з Римом, суспільними колами Російської імперії та церковно-релігійної діяльності лідера русофілів у Галичині. Дослідники біографії І.Наумовича не звертаються до детального аналізу цих питань і, як правило, після характеристики впливу процесу Ольги Грабар 1882 року на практику русофільського руху переходять одразу до висвітлення “російського” періоду життя І.Наумовича¹. Тим не менше, період середини 80-х років засвідчив декілька прикметних і важливих сторін діяльності русофільської партії та її лідера зокрема.

Іван Наумович після судового процесу 1882 року над русофілами став жертвою чистки в рядах греко-католицького духовенства і був відлучений від церкви церковним судом. У відповідь він написав апеляцію до папи Льва XIII, де пояснював мету своєї роботи щодо “очищення” східного обряду Греко-католицької церкви. Лідер русофілів мав у суспільстві чималу підтримку, однак дещо помилково очікував “великого зіткнення” у зв'язку з подіями у Гниличках². Після виходу з львівської в'язниці у серпні 1884 р. він знову на перше місце висуває обрядову справу.

Довший час, попри складені обставини, І.Наумович все ж мав надію залишитися греко-католицьким священиком у Галичині. І вже в першій статті, написаній одразу після виходу з в'язниці, лідер русофілів задекларував бажання і надалі служити справі автономії “галицько-руської” церкви³. Будучи відлученим від церкви ще з листопада 1882 року, він сподівався отримати позитивну відповідь з Риму на “Апеляцію”, яку відправив на ім'я папи Льва XIII в лютому 1883 року ще перед ув'язненням. І хоч у суспільній думці переважали твердження, що І.Наумович може бути тепер або ж безконфесійним, або ж перейти на православ'я⁴, церковне право засвідчувало також і інший факт: поки не було відповіді на апеляцію, доти рішення не могло бути остаточним. На реакцію папського суду довелося чекати до грудня 1884 року⁵. Тоді львівський ординаріат отримав листа з Риму, яким І.Наумовича викликали особисто перед папський трибунал для роз'яснення окремих положень його апеляції. Лист був вручений І.Наумовичу 15 грудня адміністратором львівської архієпархії Сильвестром Сембратовичем⁶. Саме тоді адміністрація Греко-католицької церкви змогла безпосередньо з'ясувати позицію І.Наумовича щодо церковно-релігійного питання в Галичині. У розмові з С.Сембратовичем він підтвердив своє бажання працювати на благо Греко-католицької церкви і представити її інтереси перед папським престолом. При цьому будь-яке втручання римської ієрархії у справи Греко-католицької церкви вважав неприпустимим⁷. А щоб бути повністю

незалежним, вирішив їхати у Рим на особисті матеріальні засоби. Свою справу І.Наумович намагався перетворити у загальносуспільну, будучи переконаним, що зможе таким чином вплинути на поляків, щоб ті залишили спроби латинізувати Греко-католицьку церкву. На думку лідера русофілів, достатньо було порозумітися з папою, щоб той дав вказівку припинити реформу, яка розпочалася у Галичині у 1882 році. У суспільній думці, завдяки більшою мірою русофільській пресі, справа І.Наумовича стала розумілася як справа всієї Галицької Русі. Можлива його поїздка в Рим з грудня 1884 року стала однією з найбільш обговорюваних тем на сторінках галицької преси. Ця тема спричинила справжню публічну дискусію, яка велася не так щодо самого факту поїздки, як щодо її основної мети. Русофіли намагалися показати її як справу Галицької Русі, від якої залежать релігійні справи краю загалом, і яка має бути підтримана всіма політичними силами. Через це вона і ставилася в один ряд поряд з іншими заходами галицьких українців у боротьбі за автономію Греко-католицької церкви: всенародного віча 1 липня 1883 року та народного зібрання львів'ян 5 травня 1884 року⁸. Якщо перше поставило за вимогу дотримання закону про віросповідання від 21 грудня 1867 року, а друге обрало депутацію до центральної влади та папського нунція у Відні, то поїздка І.Наумовича передбачала захист інтересів Греко-католицької церкви перед самим папським престолом, що могло оцінюватися як більш вірогідна можливість вплинути на ті церковні кола, від яких безпосередньо залежав стан справ Греко-католицької церкви⁹. Відносини І.Наумовича з Римськими церковними колами подавалися русофільською суспільною думкою лише в контексті українсько-польських відносин у Галичині. Підкреслювався не лише антипольський зміст діяльності І.Наумовича, а й важливий історичний контекст, у якому вона відбувалася та всенародний характер справи. Дописувачі русофільського видання “Новый проломъ” з провінцій боялися, щоб з І.Наумовичем у Римі не сталося те, “що діялось за временъ козацкихъ въ Варшавѣ съ предводителями козацтва”¹⁰. Увага до діяльності І.Наумовича серед галицько-руського народу була в цей час дуже великою. Починаючи з часу арешту у 1882 році більшість розуміла його як мученика за народні справи. Також багато селян зараз стежило за тим, чим закінчиться ця нова справа¹¹. Загалом, вона могла стати альтернативою до політичних заходів галицької інтелігенції: “ми виводимо народ, посилаємо делегації до імператора, пишемо статті по газетах. А тут з'явився новий шанс”¹². Питанню їхати чи ні у Рим було присвячено велике число статей русофільських газет. Українофільська преса також долучилася до цієї дискусії. У статтях, присвячених І. Наумовичу, головна думка зводилася до того, що вдасться на вищому церковному рівні полагодити основні церковні питання, а І.Наумович, якщо і поїде у Рим, то тільки з особистих мотивів, щоб виправдати себе від звинувачень у справі, пов'язаної з Гниличками. Все ж поїздка І.Наумовича в Рим могла зробити ці питання загальновідомими для всього християнського світу. Тому вона мала б принести користь і для галицького народу¹³.

Для І.Наумовича церковно-релігійне питання, як раніше, так і тепер перебувало під знаком боротьби за “очищення” обряду. Шукаючи способи повернення до первісного, доунійного стану, він, як і інші русофіли, однак, дуже близько підійшов до православ'я¹⁴. Єдиною законною основою унії І.Наумович вважав Флорентійський собор і булли папи Климентія VIII та Бенедикта XIV. Унія являє собою справу штучну, яка була введена не шляхом просвітництва і переконання, а засобами хитрощів та насилля, – зазначав лідер русофілів. Латинізація та ополячення лише призводили до загибелі унії. Вона утримується лише зовнішньою силою. Народ, ставши свідомим своїх прав, мусить вимагати прав і для своєї церкви. “Вотъ сказано обо мнѣ, что я врагъ унії, а я сказалъ на судѣ, что я другъ унії, но истинной, первохристіанской унії... Никто разумный не понимаетъ ея смысла, развѣ только тотъ, кто слѣпо служитъ политицѣ, которой такая искусственная унія служити должна, сирѣчь: востановленію Польщи”, – підкреслював І.Наумович¹⁵.

Крім цього, намагаючись використати момент, коли справа відносин з Римом стала максимально публічною, І.Наумович став активно виступати з заявами про загальну реформу церкви на основі практики співіснування Греко-католицької і Католицької церков у Галичині та створення Вселенської церкви: “Такъ на Востоцѣ, якъ и на Западѣ чувствуется конечность унії, но не іезуитской, не такой, якъ у насъ, великомученицы, яко средства политического для польскихъ шовинистовъ, но унії съ полною свободою... на братствѣ и любви, якіи были до роздора”¹⁶. Подібні думки свого часу висловлював також російський слов'янофіл В.Соловйов, який теж декларував потребу створення Вселенської церкви, церкви єдиної Християнської віри¹⁷. Але, якщо у В.Соловйова це були філософські роздуми, які загалом засвідчили його рух в напрямку західної цивілізації та католицизму, то І.Наумович, постійно критикуючи західний світ, вірив, що може втілити ці думки в життя. Коротко мету І.Наумовича можна переказати так: коли буде широка унія Вселенської церкви, тоді не стане “схизматиків” та “папістів”, а буде одна нероздільна сила Христової церкви і всесвітній авторитет. Схід, Православна церква готові до об'єднання на основі братерства і любові, які були до роз'єднання при давніх догматах, коли церква була єдиною, як єдиним є сам Бог¹⁸. Звісно, такі думки були далекими від можливості їх втілення у життя, і І.Наумович дещо помилково оцінював свою роль у цих справах. Хоча, швидше за все, саме завдяки таким чи подібним крокам, він намагався досягти хоча б якихось реформ, які змогли б змінити співвідношення польсько-українських сил у Галичині.

Увага з боку церковної ієрархії до діяльності І.Наумовича була спричинена зростанням суспільної ролі лідера русофілів у Галичині, що стало тепер вперше помітним після судового процесу 1882 року. Принаймні, так пояснювали усі заходи церкви, в тому числі і звернення Риму, русофільські друковані органи, які писали, що ці заходи спрямовані виключно для того, щоб ослабити сили лідера русофілів¹⁹. І.Наумович саме під тиском галицьких русофілів на початку лютого

приймає рішення не їхати в Рим. Сам же в своїй заяві пояснював, що робить це для того, “щобь запобѣгнути всякимъ недоумѣніямъ и предохранити рускїи газеты передъ конфискатами за статьи, обговоривающїи ... поѣздку въ Римъ”²⁰.

Однак, справа мала своє продовження. Вже в кінці травня 1885 р. Рим через львівський греко-католицький митрополичий ординаріат вручив І.Наумовичу декрет від *Congregationis de propaganda fide*²¹. У ньому вимагалось, щоб колишній священник зі Скалату зрікся виголошених у “Апеляції” принципів, а, головне, – погодився з постулатами “*confessionem fidei*”. Лист під такою назвою відповідного формуляру був долучений до декрету. І.Наумович мав визнати, – зазначалося у ньому, – що відступив від істини і всецілості римсько-католицької церкви, і надалі буде дотримуватися того, що втілене у Символі віри, який визнається святою римською церквою²². В І.Наумовича з’явився ще один шанс залишитися греко-католицьким священником і навіть отримати парафію. Однак, для цього він на протязі одного місяця мав підписати згаданий лист, а згодом відбути реколекції і нарешті надати докази, що утвердився остаточно в католицькій вірі. В іншому випадку “має позфстати пѣдъ наложеною клятвою за-для приклонности своей къ расколу”, – зазначалося у листі митрополита Сильвестра Сембратовича²³. Звернення римської курії до І.Наумовича швидше за все було реакцією на його поїздки по Росії. Прикметно, що ординаріат вручив декрет І.Наумовичу одразу по поверненні лідера русофілів до Львова (до середини травня І.Наумович був у Росії). Листа І.Наумович одразу не підписав, однак відповідь хотів підготувати. І після закінчення виділеного для відповіді терміну одного місяця ще просив митрополита про продовження цього терміну²⁴. Але вже 5 липня митрополитом Сильвестром Сембратовичем була підписана куренда, у якій деканальним урядам повідомлялося, що І.Наумович залишається відлученим від церкви за його непослух апостольському престолу та його схильність до розколу церков²⁵. Саме після цього у відповіді на папський лист під назвою “Апологія символа вѣры вселенской церкви”²⁶ І.Наумович виклав свої релігійно-догматичні переконання, заявивши, що у нього не має іншого вибору, крім переходу на православ’я²⁷. Саме тоді було прийняте остаточне рішення І.Наумовича. До цього часу він ніяк не міг наважитися на такий крок. Русофільські газети повідомляли, що приєднання І.Наумовича до православної церкви відбудеться уже 14 серпня в Києво-Печерській Лаврі²⁸. Хоча акт переходу відбувся теж з запізненням: щойно 6 жовтня 1885 року у Львові.

В складених умов значно зросла роль російського чиннику. За час другої половини 1884 р. – першої половини 1885 р. І.Наумович тричі побував у столиці Російської імперії: перший раз поїхав туди на запрошення галичан, які жили у Петербурзі (запрошення отримав, перебуваючи у Москві), другий – в справі фінансової допомоги галицькому банку, і третій – їздив на святкування 1000-літнього ювілею пам’яті св. Мефодія. Саме ця третя поїздка має найбільше відношення до церковно-релігійних питань.

Після звільнення з львівської в'язниці І.Наумович майже одразу залишив Галичину. З кінця серпня по грудень 1884 року він побував у багатьох містах Російської імперії: Варшаві, Києві, Москві, Петербурзі, Вільно та Холмі. У вересні 1884 року редакція газети "Русь" вітала приїзд І.Наумовича до Росії²⁹. В очах російських слов'янофілів він після процесу Ольги Грабар постав як справжній мученик за православну віру. Вже тоді у них було переконання, що І.Наумович, втрапивши засоби до проживання в Галичині, приїхав у Росію на постійне проживання³⁰. В той самий час у Київ прибув ще один "изгнанник" – сербський митрополит Михаїл. І.Наумович, і Михаїл, на думку російський слов'янофілів, крім того, що втілювали собою справжній ідеал народних патріотів і просвітників, старалися відновити або зміцнити становище Православної церкви у Австрійській імперії. Кожен у свого народу: галицького і сербського, а загалом – православного слов'янського, прихильного до Росії. І один, і другий були вірними священним канонам Православної церкви. І.Наумович, хоч і був уніатом, всіляко старався зміцнити права "русской" народності, яка була силою відірвана від Росії, але зберегла тісну єдність з нею у мові та грецько-східному обряді³¹. Такі думки були поширені у середовищі російських слов'янофілів, і, загалом, відповідали російській суспільній оцінці діяльності І.Наумовича. З вищесказаного слов'янофіли помилялися, принаймні, у двох речах: лідер галицьких русофілів ніколи не висловлювався про галицький народ як такий, який силою історичних обставин був відірваним від Росії. У І.Наумовича ідеалом була Свята Русь, визначення якої поширювалося на великий історичний руський простір. Та й у час, коли вийшла такого характеру замітка про І.Наумовича, він ще не залишав планів спричинитися до реформування Греко-католицької церкви у Галичині.

Головна мета поїздок І.Наумовича по Росії була пов'язана з його просвітницькою роботою. Сам лідер русофілів зазначав, що мотив подорожей – літературна взаємність з "русским" світом. Він намагався зібрати там матеріали для галицьких популярних видань, ознайомитися з тим, що пишуть у Росії для простого народу, а також перейняти досвід праці урядових комісій, суспільних установ, духовної та світської інтелігенції у справі просвіти для пізнішого використання цього досвіду у галицьких умовах³². За час поїздок І.Наумович познайомився з багатьма місцевими просвітниками – авторами популярних релігійних праць: о. Сильвестром з Києва, о. Михайловським з Петербурга. Особливо підкреслював знайомство з керівником комісії народної просвіти Хрущевим³³. Питання видання популярної літератури І.Наумович обговорював також у Москві у Троїцько-Сергіївській Лаврі з о. Никоном, який теж був відомим просвітником і видавав "Троїцькі Листки"³⁴. Подорожуючи по Російській імперії, І.Наумович цікавився місцевою історією, наукою та культурою. Так, у своїх листах він з найбільшим захопленням розповідав про наукові заклади, православні монастирі та бібліотеки. Особливо зацікавили його бібліотечні збірки Київської духовної академії та архівні матеріали, що впорядковувала археографічна комісія у Вільно під керівництвом Я.Головацького³⁵. І.Наумович обдумував можливості

поширення своїх видань у Російській імперії. Завдяки попечителю народних шкіл у Варшаві А.Апухтіну “Наука” стала тоді розповсюджуватися у Холмській єпархії³⁶. В Росії І.Наумович отримав чималу підтримку з боку культурно-просвітницьких кіл, які особливо позитивно оцінювали його популярні видання для селян³⁷. Однак, знайомство І.Наумовича з Росією, посприяло тому, що його статті, які призначалися для просвітницької роботи у Галичині, отримали виразніше русофільське спрямування. Окремі статті російських авторів починає публікувати “Наука”³⁸. У цьому популярному виданні значно більше з’являється матеріалу про Росію, і описується вона в захоплених тонах. Так само, більше уваги І.Наумович у своїх статтях став приділяти Православній церкві. Часто, зокрема, наводив приклад Холмщини, де введення православ’я змогло докорінно змінити на краще загальний вигляд цього краю³⁹.

Саме з цього часу Росія по-справжньому відкриває для себе Наумовича-письменника. Його видання часто з’являються у російській періодиці⁴⁰. Багато місцевих газет публікувало позитивні відгуки про діяльність І.Наумовича і характеризувало стан справ у Галичині. Саме І.Наумович спричинився до того, що галицька тема стала у цей час доволі обговорюваною у російських суспільних колах. І обговорювалася вона в контексті українсько-польських відносин, головним чином, довкола церковно-релігійних питань. І.Наумович зустрічався у Росії з вищим духовенством, був у київського митрополита Платона та московського митрополита Іоанникія, з якими розмовляв також і про “польську” віру.

Не дуже помилявся центральний русофільський друкований орган, коли визначив мету поїздок І.Наумовича та іншого лідера галицьких русофілів В.Площанського по Росії, як “духовое сближеніє къ себѣ русского міра”⁴¹. У Петербурзі на одному з заходів І.Наумович говорив: “Мы, отъ рожденія нашего Австрійцы, и прочно связаны съ нашею имперією присягою... Мы никоимъ образомъ не революціонеры, не подпольные агитаторы... Какъ австрійській Нѣмецъ, Итальянецъ, Сербъ, Полякъ, Румынь считаютъ себя въ народномъ и литературномъ отношеніяхъ связанными со своими народными, виѣ предѣловъ Австріи лежащими центрами, такъ и намъ не можетъ быть чуждою Русь Малая и Великая, съ которою мы связаны культурою, исторією, церковью, языкомъ и литературою”⁴². І.Наумович намагався використати дружні відносини між Австро-Угорською та Російською імперіями, для посилення таких зв’язків, від яких Галицька Русь змогла б отримати більше поваги до її національних прав⁴³.

У березні 1885 року І.Наумович був вдруге у Петербурзі, куди їздив як поручитель від дирекції “Общого рольничо-кредитного заведенія”. Там він, використавши свої зв’язки з урядовими колами, зміг отримати фінансову допомогу для львівського банку. Її надав спеціально створений для цієї цілі Синдикат під керівництвом директора Південно-західних залізничних доріг Російської імперії І.Вишнеградського⁴⁴. Згодом черговою поїздкою І.Наумовича в Російську імперію стала поїздка на кирило-мефодіївські святкування. Саме

1885 рік часто характеризується у літературі як важливий епізод боротьби двох панславізмів: російського православного та австрійського католицького. Її уособлювали з одного боку російська панславістська партія і “Слов’янський благодійний комітет”, а з іншого – більшість слов’янських народів, що перебували під владою Австрійської імперії та юрисдикцією папи римського⁴⁵. Існування двох панславізмів і їх взаємна боротьба найвиразніше втілилися саме у святкуванні 1000-літньої пам’яті архієпископа моравського святого рівноапостольного Мефодія⁴⁶. Вища ієрархія галицького греко-католицького духовенства постановила, що Галичина має вшановувати пам’ять св. Мефодія по-своєму: спочатку святкуванням 6 квітня у Львові та у більших містах краю, а потім 1 серпня мала бути відправлена делегація у Велеград⁴⁷. Друга дата була ще й часом, коли святкували річницю хрещення Русі. Тим самим, галицьке греко-католицьке духовенство, хоч і в свій спосіб, але, загалом, долучилося до всеслов’янського святкування у Австрійській імперії. Натомість, окремі галицькі русофіли, апелюючи до справжньої церковної традиції, вирішили взяти участь у святкових заходах, що проводилися у православному світі. Декілька галицьких русофілів, серед яких І.Наумович, Б.Площанський, І.Добрянський та інші їздили на петербурзькі святкування. Це було дуже негативно сприйнято польськими політиками та у церковних колах Галичини.

І.Наумович активно виступив в цей час проти західного світу, який для нього асоціювався з революційно-соціалістичними змінами та затіями. Його ідеалом була Свята Русь, яка мала давню історично-культурну традицію. Церква спасла народ в минулому від гніту з боку іншого народу і спасе його в майбутньому, – був переконаний лідер русофілів⁴⁸. Св. Кирило та Мефодій були головними фігурами, які уособлювали її в собі. Церковнослов’янська літургія – головна світоглядна підоснова цього ідеалу. Свято пам’яті просвітника слов’ян св. Мефодія для І.Наумовича бачилося виключно у церковно-релігійних орієнтирах. На святі І.Наумович в першу чергу намагався підкреслити, що нарешті можна говорити про сформований народ у Галичині, не зважаючи на постійні заходи поляків у справі ополячення та латинізації краю. На одному з святкових заходів, присвячених слов’янським гостям Петербурга, І.Наумович у своєму підсумковому виступі заявив: “Было врем’я, и оно не очень далекое, когда о существовании трехмиллионнаго галицко-русскаго народа знали здѣсь въ Россіи только ученые слависты. Галицію считали провинціею нѣмецкою или польскою... Теперь слава Богу, вся Русь уже знаетъ, что и у насъ есть Русь...”⁴⁹.

У Галичині Греко-католицька церква від початку 80-х років попала під сильний вплив польської, віденської та ватиканської політики. В нібито підготовлених русофілами для “схизми” областях ситуацію намагалися виправити заходами місії єзуїтів. Адміністратором Львівської єпархії став Сильвестр Сембратович, який був прихильником польсько-українського примирення⁵⁰. Важлива зміна, яка в цей час відбулася у церкві, – це проведення василіанської реформи, чого, зрештою, вимагав об’єктивний стан справ у церкві⁵¹. Хоча реформа була

внутрішньою церковною справою, однак, зараз вона стала одною з найгостріших політичних тем. Її противники вважали реформу засобом до ополячення краю. “Церква для них [поляків – В.Г.] – засіб, Польща – мета”, – писав І.Наумович⁵². Реформа єзуїтів та сприяння галицького митрополита у її проведенні значно радикалізувала русофільський рух. Інколи це було причиною заяв про бажання перейти на православну віру. Не міг змиритися з реформою І.Наумович, який ще з кінця 50-х років активно працював над справою “очищення” греко-католицького обряду від латинських впливів, адже вважав церкву “краеугольнимъ камнемъ всея нашей народной дѣятельности”, головною силою, яка зуміла зберегти руську народність у Галичині⁵³. І.Наумович активно виступає проти реформи на сторінках центрального друкованого русофільського видання “Слово”. Тут він запевняв, що реформа не буде мати жодних результатів. З неї можуть вийти лише боротьба, народні віча, Гнилички, анафема, депутації та апеляції, але унія за польським сценарієм укріпитися не зможе. Заслуга єзуїтів в тому, переконаний лідер русофілів, що вони лише розбудили східну церкву, яка тепер має більше шансів для розвитку. Надалі не може бути жодного ліберального роздумування в церковно-релігійних справах. Важливо спільними зусиллями протистояти реформі⁵⁴. Тому, дізнавшись, що Ставропігія і народне віче висилає депутацію до імператора та до папського нунція у Рим з проханням про поновлення законної автономії церкви⁵⁵, вітав об’єднання українських сил у Галичині для протистояння єзуїтам⁵⁶.

Завдяки цій реформі Галичина стала багатьма розумілася як арена боротьби двох сил: православної Росії з одного боку та католицьких Відня, Риму і поляків з іншого. Цей уявний міжнародний аспект розумів І.Наумович і намагався використати його для протистояння польським заходам. Своїми кроками він хотів застерегти тих, хто проводить цю реформу. Тому часто його вчинки носили виразний демонстративний антипольський характер. Серед таких: бажання перейти на православ’я вже у львівській в’язниці чи, згодом, – поїздка на святкування мефодіївського свята у Петербург. І перше, і друге було вчинене як протест проти заходів єзуїтів у Галичині. Наприклад, після того, як І.Наумович дізнався, що Лаврівський монастир теж взяли єзуїти, то одразу подав заяву у магістрат з бажанням перейти на православ’я, розуміючи, що жодного значення вона не могла мати. У заяві він пояснював мотиви переходу. Але в цей час йому було заборонено публічно виступати з приводу того чи іншого питання. Тому, зрозуміло, суд заяви у магістрат не міг подати. Однак, все було зроблено так, щоб цей факт став публічним і висвітлювався у пресі⁵⁷. Поляки мають зробити висновки і розповісти римській курії, яка їх слухає, що заходи єзуїтів ведуть лише до знищення унії, – зазначав лідер русофілів⁵⁸.

Загалом, у діяльності І.Наумовича у Галичині в цей час – поєднання “руського” патріотизму та вірності Австрії. І.Наумович виступає після звільнення з в’язниці в першу чергу як галицький патріот, про що свідчать, наприклад, його публікації на сторінках галицьких газет, зокрема, його популярного видання

“Наука”. Він себе виразно декларує як лояльний громадянин Австрійської імперії і підданий австрійського імператора. Так, розпочинаючи новий річник “Науки”, він зазначав: “Дай миръ и силу нашей державѣ, благослови нашего великодержавного Императора, утверди царство его, да въ тишинѣ его проживемъ всѣ тихое и безмолвное житъе въ всякомъ благочестіи и чистотѣ”⁵⁹. Довгий час, попри складені для нього обставини, він не бачив себе де інде, як у цій державі. Навіть після переходу на православ’я він всіляко намагався залишитися у Австрійській імперії. Хотів або поселитися у Буковині, або остаточно замешкати у Львові, зайнявшись виключно літературною роботою. Демонструє він також лояльність церковній ієрархії. Найбільш принципове для нього питання “чистоти східного обряду” І.Наумович пропонує вирішити шляхом відповідних рішень ординаріату. Адже, щось змінювати в обряді “не вольно безъ разрѣшенія духовной власти, т. е. епископовъ, а епископы мають повиноватися соборамъ”⁶⁰.

Після виходу з в’язниці І.Наумович продовжував працювати над справою поширення просвіти в краї. Він неодноразово заявляв, що цілий наступний 1885 рік присвятить себе саме літературній діяльності, в першу чергу виданням популярних книжечок для селян. Адже, саме просвітницька робота, зазначав лідер русофілів, зможе вирішити головне завдання: підняти матеріальний, інтелектуальний та моральний стан галицького суспільства, поставивши галицький народ на один рівень з іншими народами Австро-Угорської імперії⁶¹. Перешкодою, однак, був брак фінансових засобів для цієї роботи. І.Наумович закликав до збільшення кількості членів Товариства ім. М.Качковського, що розширило б матеріальні засоби для просвітницької роботи. Розраховував він також і на допомогу з боку галицьких меценатів та слов’янських друзів⁶². Ще одне джерело – кошти від розповсюдження “Науки” в межах Російської імперії.

Галицькі русофіли намагалися відновити своє становище у Галичині, підважене політичним процесом 1882 року. Серйозні позиції починає займати ідеологічне питання. Ідеологія русофільського руху у цей час фактично залежала від діяльності І.Наумовича і значною мірою будувалася довкола релігійних питань. Діяльність галицьких русофілів через це попала в поле зору Відня. Віденські газети стали писати, що у Львові “русскіи” галичани під керівництвом А.Добрянського та І.Наумовича проводять обговорення, чи мають уніати в Галичині католиками залишатися, чи приєднатися до православної церкви. І нібито більшість схилилася до думки, що всі галичани мають перейти на православ’я⁶³. Загалом, у галицькій суспільній думці на перше місце знову стала виходити справа поширення православ’я, від якої владі потрібно було оборонятися. Ситуація загострювалася ще й тим, що серед простого народу посилювалася віра в те, що зможе прийти російський цар, з чим пов’язували суспільні реформи у Галичині⁶⁴. Польські газети вже почали пророкувати повторення 1882 року, оскільки русофіли зайняли різку позицію, пропагуючи “православ’я” і “єдинство”⁶⁵.

Польська преса систематично висвітлювала на своїх сторінках діяльність І.Наумовича. Часто польські газети, навіть швидше за русофільські, оприлюднювали свіжі та цікаві факти. Наприклад, редакція русофільського друкованого видання “Новый проломъ”, хоча й була чи не найтісніше пов’язана з І.Наумовичем, дізналася про одну з його спроб перейти на православну віру саме з сторінок польських газет⁶⁶. Намагаючись в черговий раз дискредитувати русофільську партію в очах громадськості та влади, польська преса намагалася звести усі, більші чи менші, заходи її лідера, як керовану ззовні спробу поширити російський політичний вплив на Галичину. Коли І.Наумович писав про православну віру, як віру батьків, то на сторінках польських видань це трактували як бажання імпортувати російське православ’я. Перше, на що зверталася увага, стали подорожі І.Наумовича по Російській імперії. Зазначалося, що І.Наумович втілює в життя плани російських панславистів. Для цього він, нібито, їздив у Київ на собор єпископів, який відбувався під керівництвом обер-прокурора Синоду К.Побідоносцева і мав на меті визначити, що було таємним завданням цього собору, як надалі поширювати православну віру, зокрема, на теренах Галичини. 5 вересня відбулася ця таємна нарада. На ній І.Наумович, писала польська газета, нібито радив, щоб в Галичині посадити сербського митрополита Михайла. Була також внесена пропозиція, щоб на заохочення греко-католицьких священників до переходу на православну віру видавалося щорічно 10 тис. рублів. Також мали б бути заснованими за рахунок Москви 10 стипендій при Народному Домі. І.Наумович і В.Площанський, який теж в той час був разом з лідером русофілів у Києві, нібито, просили 3 тис. рублів на видання популярної літератури у дусі православної віри⁶⁷. Згодом, зазначаючи про поїздки І.Наумовича по Росії, польські газети писали, що І.Наумович будує плани проти католицизму та поляків. За відомостями “Газети Народової”, І.Наумович мав стати новим М.Раєвським⁶⁸ і на кошти російського уряду сприяти зміцненню становища Православної церкви у Австрійській імперії⁶⁹. Поїздки І.Наумовича по Росії оцінювалися польською пресою, як спроба організувати державну змову, результатами якої мало бути приєднання Галичини до Росії. Ці заяви можна розцінювати, як намагання вплинути на Рим для того, щоб він сприяв продовженню розпочатих реформ у Галичині, оскільки з іншої сторони, нібито, йшло, фінансування для зміцнення становища православної церкви. Активна польська пропаганда також була зумовлена деяким пожвавленням русофільського руху в другій половині 1884 року після виходу з львівської в’язниці І.Наумовича та В.Площанського. Польські політичні діячі боялися можливості об’єднання українських політичних таборів для протистояння василіанській реформі. Адже часто також і русофільська преса підкреслювала, що не один І.Наумович є ворогом єзуїтів, а вся Русь без поділу на партії виступає проти них⁷⁰. Хвилювала поляків також і можливість посилення ідеологічності в діяльності русофілів через їх зв’язки з Росією.

Органи влади у Галичині (прокуратура, суд та поліція) теж приглядалися до діяльності І.Наумовича. Радикалізація галицького русофільства у формі руху до православ'я непокоїла владу. Галицька прокуратура дисциплінувала друковані органи русофілів⁷¹. Були всіляко обмежені також будь-які демонстрації на підтримку їх лідера. Коли І.Наумович поїхав на весілля до своєї племінниці у Калуш, місцеві міщани та інтелігенція хотіли організувати святковий прийом гостя вже на залізничній станції. Але подібний захід заборонила жандармерія, яка була вислана калушським старостою⁷². В червні 1885 року поліція та суд почали розслідувати справу щодо поїздки русофілів на святкування 1000-літнього ювілею св. Мефодія у Петербург. І.Наумович фігурував як один з основних підозрюваних. Фактично, був повторений той самий сценарій дій проти русофілів, що й перед судовим процесом 1882 року. Органи влади знов знайшли можливість висунути звинувачення проти русофілів. Директор львівської поліції тепер звинувачував їх в тому, що вони “умовившись в той цѣли напередъ, почѣхали вѣ Петербургъ и тамъ якъ “репрезентанты галицкои Руси” участвовали в торжествахъ, устроеныхъ слав’янскимъ благотворительнымъ обществомъ вѣ пам’ять св. Мефодія, и що участіе тое для того мае быти карыдостойнымъ, понеже реченое общество неприклонно взглядомъ Австріи дѣйствуе”⁷³. Справа не розглядалася у суді, а обмежилася лише розслідуванням поліції⁷⁴. В результаті І.Наумовича та В.Площанського таки засудили до 14 денного арешту. Це стало ще одним ударом по позиції русофілів. Тому мети, яку переслідувала влада, загалом, вдалося досягти.

Тиск на І.Наумовича був постійним. Про це, наприклад, зазначав один з авторів “Варшавського Дневника”. Він писав, що можна зрозуміти інквізицію, але не можна зрозуміти переслідування греко-католицького священика, який засумнівався у щирості папи в забезпеченні самостійного унійного віросповідання. Адже, що жахливого зробив священик І.Наумович? – запитував автор. Хіба він проповідував непослух владі чи безвір’я? Ні, він осмілювався не повірити в деякі погляди папи і в доцільність його дій. Для Поля Бера, який вніс питання щодо заперечення релігії у французьке законодавство, зазначає автор польської газети, відведене почесне місце в кожній паризькій церкві. А от Наумовича, глибоко-релігійного християнина і чесного працівника, потрібно виганяти з кожної церкви, яка підпорядковується римському престолу⁷⁵.

Цікавим є факт, що поліційні заходи, спрямовані проти І.Наумовича, та рішення церковної влади про те, що лідер русофілів залишається відлученим від церкви, збіглися у часі. Ці два заходи були майже одночасними і фактично переконали І.Наумовича, який вибір зробити у майбутньому. Фактично, він опинився без такого вибору. Важливе значення тут треба відвести також рисам особистого характеру І.Наумовича. Все життя, будучи священиком, написавши чималу кількість статей релігійної тематики, він не міг надалі залишатися безконфесійним. І.Наумович виглядав також втомленим психологічно. І тому вже восени 1885 року приєднується до православної церкви, а на початку 1886 року виїжджає з Галичини на постійне проживання до Києва.

Як бачимо, спроба відновлення позицій русофілів у середині 80-х років значною мірою була пов'язана з питаннями церковно-релігійного життя в Галичині, коли їх метою стала боротьба за автономію Греко-католицької церкви. В центрі цієї боротьби опинилася постать І.Наумовича, який постав ще й перед складним особистісним вибором. Його відносини з Римом у 1884–1885 рр. носили символічний характер. Тим не менше, на певний час вони змогли стати додатковим мобілізуючим чинником русофільського руху. Загалом, вони засвідчили ще одну спробу русофільського лідера зреформувати засади церковно-релігійного життя у Галичині. Тісні контакти І.Наумовича з російськими суспільними колами, які розпочалися з осені 1884 року, зумовили те, що його діяльність стала дещо помилково характеризуватися в контексті російського панславізму з його звичним прагненнями експортувати православну віру. Однак, виглядає, що діяльність І.Наумовича у Галичині у цей час носила в першу чергу антипольський характер. Особистісний пошук ним світоглядних орієнтирів та вплив галицьких обставин, що склалися у першій половині 1880-х років, остаточно схиляли лідера русофілів до православної традиції Святої Русі.

**BETWEEN ROME AND PETERSBURG:
IVAN NAUMOVICH AND A CHURCH-RELIGIOUS QUESTION
IN GALICIA (1884–1885)**

Vasyl' HERUN

Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies

At the middle of 80th XIX century the Russophile movement was evoked with the vigorous activity of Ivan Naumovich. To realize antipolish actions the leader of russophiles wanted to influence the course of the religious reform which began in Galicia in 1882. Naumovich preferred Orthodox tradition. Russophile activity of Ivan Naumovich placed him in the centre of Galician political life.

Key words: Russophiles, the Greek Catholic Church, religious reform, religious rite, Orthodoxy, panslavism, the Russian empire, antipolish movement.

¹ Див.: Мончаловскій О. Житє и днѣтельность Ивана Наумовича / О. Мончаловскій. – Львовъ: Изданіе политичного Общества “Русская Рада” во Львовѣ, 1899. – С. 74–88; Ваврикъ В. Просвѣтитель Галицкой Руси (Иванъ Г. Наумовичъ) / В. Ваврикъ. – Львовъ–Прага: Изданіе газеты «Русскій Голосъ», 1926. – С. 45–59. В. Ваврик у своїй праці виділяє окремий розділ про відносини І. Наумовича з папою Львом XIII, однак присвячує його лише аналізу “Апеляції”. Окремі аспекти, пов'язані з діяльністю І. Наумовича у 1884–1885 рр., порушує дослідниця галицького русофільства Анна Вероніка Венлянд, але робить це лише в контексті аналізу наслідків судового процесу над русофілами у 1882 році. Див.: Wenland A. Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Цsterreich und RuЯland, 1848–1915 / A. Wenland. – Wien: Verlag der Цsterreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001. – S. 193–237. Російський історик Н. Пашаєва теж звертається до окремих фактів церковно-релігійної діяльності І. Наумовича. Однак, при

цьому виходить з тези про свідоме переконане бажання галицької інтелігенції поширювати православну віру у Галичині. Див.: Пашаєва Н. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. / Н. Пашаева. – Москва, 2001. – С. 104–188.

² Wenland A. Die Russophilen in Galizien, s. 232–234.

³ Наумовичь И. При выході изъ темницы / И. Наумовичь // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 166. – 22 серпня (3 вересня). С. 1–2.

⁴ Див., наприклад, як про це пише один з дописувачів газети “Новый проломъ”, аналізуючи можливість переходу І. Наумовича на православну віру: О. Наумовичь а польскіи газети // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 133. – 28 квітня (10 травня). – С. 3–4.

⁵ Єпископ Сильвестр Сембратович, який на той час очолював адміністрацію Львівської архієпархії, пояснював, що відповіді з Риму не було так довго через те, що І. Наумович вислав “Апеляцію” безпосередньо в Рим, а не через львівський ординаріат, як цього вимагала процедура. Див.: Наумовичь И. Апеляція о. Наумовича, унія и Римъ / И. Наумовичь // Слово. – 1884 (1885). – Ч. 142–143. – 29 грудня (10 січня) – С. 2.

⁶ Хроника // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 198. – 15 (27) грудня. – С. 3.

⁷ Наумовичь И. Апеляція о. Наумовича, унія и Римъ, с. 2.

⁸ Див. про спробу русофілів побудувати навколо відносин І. Наумовича з Римом цілу програму національного руху в Галичині: Голосъ народа – голосъ Божій // Новый проломъ. – 1884 (1885). – Ч. 200. – 22 грудня (3 січня). – С. 1–2.

⁹ Там само.

¹⁰ Хроника // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 202. – 2 (14) січня. – С. 3.

¹¹ Павлик М. Москвофільство та українофільство серед австро-руського народу / М. Павлик. – Львів: Видавництво «Загальної друкарні», 1906. – С. 19.

¹² «Хати о. Наумовичу въ Римъ или нѣтъ?» // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 204. – 9 (21) січня. – С. 2.

¹³ Там само.

¹⁴ Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині, 1772–1918 / І.-П. Химка // Ковчег: збірник статей з церковної історії: за ред. Я. Грицака, Б. Гудзяка. – Львів, 1993. – С. 79.

¹⁵ Наумовичь И. Апеляція о. Наумовича, унія и Римъ, с. 2.

¹⁶ Там само, с. 3.

¹⁷ Валіцький А. В полоні консервативної утопії. Структура та видозміни російського слов'янофільства / А. Валіцький. – Київ: Основи, 1998. – С. 661–662.

¹⁸ Вызовъ о. Наумовича въ Римъ // Русь. – 1885. – Ч. 2. – 12 січня. – С. 9.

¹⁹ Напастъ // Слово. – 1884 (1885). – Ч. 142–143. – 29 грудня (10 січня) – С. 2.

²⁰ Наумовичь И. Заявленіе / И. Наумовичь // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 208. – 23 січня (4 лютого). – С. 3.

²¹ Рішення щодо “Апеляції” І. Наумовича було прийняте на Зборах св. Конгрегації у Римі 29 квітня 1885 року.

²² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 2 (Народний дім), спр. 126, арк. 46.

²³ Див. текст листа: Новый проломъ. – 1885. – Ч. 239. – 25 травня (6 червня). – С. 2.

²⁴ Хроника // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 244. – 12 (24) червня. – С. 3.

²⁵ Курренда противъ о. Ивана Наумовича // Слово. – 1885. – Ч. 76. – 16 (28) липня. – С. 1.

²⁶ “Апология символа віры вселенской церкви” не була опублікована. І. Наумович подав її митрополиту Сильвестру Сембратовичу та у редакцію газети “Слово”. Друкований орган русофілів її опублікував, але цілий номер, у якому була поміщена стаття, конфіскували.

²⁷ Хроника // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 255. – 20 липня (1 серпня). – С. 3.

²⁸ Там само.

²⁹ Про І. Наумовича з часу його приїзду у Росію писало чимало місцевих видань. У багатьох газетах було розміщено його біографію з описом заслуг для справи народної просвіти та народної літератури. На багатьох заходах, присвячених І. Наумовичу, оголошували тост “за известного

всей России и всею Россіей уважаемого о. Иоанна”. За словами одної русофільської газети І. Наумович став “героєм дня въ Россіи”. Див.: Хроника // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 186. – 3 (15) липня. – С. 2.

³⁰ Москва, 15-го сѣнтября // Русь. – 1884. – Ч. 18. – 15 вересня. – С. 12.

³¹ Там само.

³² У своїх листах, які друкували “Слово” та “Новый проломъ”, І.Наумович розповідав про хорошу організацію та діяльність місцевих навчальних та благодійних закладів. Див.: Наумовичъ И. Изъ Петербурга. Путевыи записки / И. Наумовичъ // Слово. – 1884. – Ч. 109. – 6 (18) жовтня. – С. 3; Наумовичъ И. Отъ Петербурга. Путевыи записки и впечатлѣнія видѣннаго / И. Наумовичъ // Слово. – 1884. – Ч. 116. – 23 жовтня (4 листопада) – С. 2; Письма о. Ивана Наумовича. С.-Петербургъ 11 (23) октября 1884 // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 169. – 24 жовтня (5 листопада). – С. 2; Письма о. Ивана Наумовича. Изъ Вильна 20 октября (1 ноября) // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 169. – 24 жовтня (5 листопада). – С. 2.

³³ Письма о. Ивана Наумовича. С.-Петербургъ 11 (23) октября 1884, с. 2.

³⁴ О. Наумовичъ и г-нь Площанскій въ Сергіевскій Лавръ // Слово. – 1884. – Ч. 112. – 13 (25) жовтня – С. 1.

³⁵ Див.: Письма о. Ивана Наумовича. Изъ Вильна 20 октября (1 ноября), с. 1.

³⁶ Письмо о. Наумовича. Грубешовъ 14 (26) ноября // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 191. – 21 листопада (3 грудня). – С. 1.

³⁷ Дехто допоміг матеріально. Так, купецъ з Москви Рукавишниковъ дав на популярні книжечки 500 рублів. Див.: Путешествіе о. Наумовича и г-на Площанского, с. 1. Загалом, у Москві, як повідомляла русофільська преса, Наумовичу дали 900 рублів і 1000 в Петербурзі. Вони призначалися для видання “Науки”. Див.: Письма о. Ивана Наумовича. Изъ Вильна, 20 октября (1 ноября) 1884, с. 2. Найбільше за отримані в Росії кошти І.Наумовичу докоряла польська преса, на що у русофільських виданнях пояснювали, що це є допомога людині, яка повністю втратила засоби до життя після того, як йому забрали парафію. І її надають люди, які шанують роботу І.Наумовича у справі народної просвіти.

³⁸ Першою вже в “Науці” за січень 1885 року з’явилася стаття протоієрея при Вознесенській церкві у Петербурзі В.Михайловського “Наука о нечистих словахъ”. Див.: Наука. – 1885 – Ч. 1. – С. 9–12.

³⁹ Наумовичъ И. Холмская Русь / И. Наумовичъ // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 197. – 12 (24) грудня. – С. 2.

⁴⁰ Так, газета “Русь” друкувала у 1884 році в перекладі повість І.Наумовича “Онуфрій Грушкевич” під назвою “Четыре волшебства. Страхъ Божій, мудрость, трезвость, трудъ”, яка у 1885 році вийшла окремою книгою. Петербурзький журнал “Странникъ” надрукував повість “Псалтирникъ”. Повісті І.Наумовича були дуже схвально оцінені у Росії. Так, настоятель Крупчицької церкви (Литовсько-русська єпархія) писав: “Я былъ въ восторгѣ отъ этой книжки [“Четыре путеводители доброй жизни: Страхъ Божій, мудрость, трезвость, трудъ” – В.Г.] и признаю ее, безъ всякаго преувеличенія, настоящимъ перломъ, драгоценною жемчужиною въ нашей народной литературѣ... я еще не читалъ ничего подобнаго этой драгоценной книжки”. Текст взятю: «Четыре путеводители доброй жизни»: Библиографическая замітка // Русь. – 1885. – Ч. 11. – 14 вересня. – С. 20.

⁴¹ Путешествіе о. Наумовича и г-на Площанского // Слово. – 1884. – Ч. 108. – 4 (16) жовтня – С.1.

⁴² О. Наумовичъ и г-нь Площанскій въ Петербурзі // Слово. – 1884. – Ч. 114. – 18 (30) жовтня – С.1.

⁴³ Наумовичъ И. Холмская Русь (Путевыи записки и впечатлѣнія) / И. Наумовичъ // Слово. – 1884. – Ч. 127. – 20 листопада (2 грудня) – С. 2.

⁴⁴ Общее рольничо-кредитное Заведеніе // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 237. – 18 (30) травня. – С. 2.

⁴⁵ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Том 46, книга 1 / І. Франко. – Київ: Наукова думка, 1985. – С. 435–437.

⁴⁶ У 1885 році всі слов'янські народи відзначали свято, присвячене пам'яті слов'янських просвітників св. Кирила та Мефодія. Не зважаючи на те, що урочисті заходи проводилися майже всіма слов'янами, головними центрами все ж стали Петербург та Велеград. Ідея проведення ювілею у Велеграді, який свого часу був столицею Великої Моравії і де у 60-х років IX ст. проповідували Кирило та Мефодій, належала дяківському єпископу Йосипу Штросмаєру. Він ставив за мету об'єднання всіх слов'ян під владою римського папи. Останній після падіння імперії Наполеона III та російсько-турецької війни 1877–1878 рр. намагався відновити свій вплив та значення у європейській політиці. Ініціатива ж проведення іншого пишного свята, у Петербурзі, належала обер-прокурору Синоду К. Победоносцеву. Цей захід оцінювався як протиставлення заходу. Див.: Поповкин А. Мефодиевский Юбилей 1885 года в судьбах слав'янских народов / А. Поповкин // Русская народная линия – [Цит. 2010, 20 лютого] – Режим доступу http://www.ruskline.ru/analitika/2009/05/23/mefodievskij_yubilej_1885_goda_v_sud_bah_slavjanskikh_narodov/.

⁴⁷ Отозва // Мир. – 1885. – Ч. 5. – 11 (23) березня. – С. 1–2.

⁴⁸ Хроника // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 166. – 22 серпня (3 вересня). – С. 3.

⁴⁹ Известия Санкт-Петербургского Слав'янского Благотворительного Общества. – 1885. – № 4. – С. 206.

⁵⁰ І. Наумович загалом не подає у своїх статтях оцінки діяльності С. Сембратовича. Польські газети лише писали, що І. Наумович називав митрополита єзуїтом, який працює за гроші на поляків. Сам лідер русофілів, природно, заперечував такі заяви, наголошуючи, що коли йдеться про нього та митрополита, то тут – не боротьба особистостей, а історична боротьба двох церков. Адже, С. Сембратович повністю підпорядковується у своїй діяльності Риму. Див.: Кореспонденція Gazet-ы Narodow-ой // Слово. – 1885. – Ч. 76. – 16 (28) липня. – С. 1–2.

⁵¹ Див. про наслідки судового процесу 1882 року над русофілами для греко-католицької церкви у Галичині: Wenland A. Die Russophilen in Galizien, s. 226–231.

⁵² Поѣздка о. Наумовича въ Римъ // Новый проломъ. – 1884 (1885). – Ч. 201. – 29 грудня (10 січня). – С. 2.

⁵³ Наумовичъ И. При выходѣ изъ темницы / И. Наумовичъ // Слово. – 1884. – Ч. 92. – 23 серпня (4 вересня) – С. 1.

⁵⁴ Наумовичъ И. Иезуитское / И. Наумовичъ // Слово. – 1885. – Ч. 103. – 24 вересня (6 жовтня) – С. 1–2. Ця стаття написана уже в час, коли І. Наумович прийняв рішення перейти на православну віру. Тому в ній висловлено більше симпатій до православної церкви.

⁵⁵ Всенародне віче 18 червня 1883 року вимагало дотримання закону про віросповідання від 21 грудня 1867 року: щоб справи, які підлягають виключно автономії руської церкви, вирішувалися лише її духовною владою без зовнішнього втручання влади іншої церкви. Віче руських львів'ян від 22 квітня 1884 року поновило ту резолюцію і обрало депутацію для представлення своєї позиції перед центральною владою та папським віденським нунцієм. Див.: Голосъ народа – голосъ Божій, с. 1–2.

⁵⁶ Наумовичъ И. При выходѣ изъ темницы / И. Наумовичъ // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 166. – 22 серпня (3 вересня). С. 1–2.

⁵⁷ Наумовичъ а польскіи газеты, с. 3–4.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Съ новимъ рокомъ // Наука. – 1885 – Ч. 1. – С. 3.

⁶⁰ Наумовичъ И. Письма о нашомъ церковномъ обрядѣ / И. Наумовичъ // Наука. – 1885 – Ч. 1. – С. 15.

⁶¹ Наумовичъ И. При выходѣ изъ темницы / И. Наумовичъ // Слово. – 1884. – Ч. 92. – 23 серпня (4 вересня) – С. 1.

⁶² Наумовичъ И. 10000 членовъ Общества им. М. Качковского на 1885 гѣдъ / И. Наумовичъ // Наука. – 1884. – Ч. 8. – С. 507–510.

⁶³ Хроника // Прилога до ч. 214 Нового пролома. – 1885. – 15 (27) лютого. – С. 3.

⁶⁴ Павлик М. Москвофільство та українофільство, с. 20.

⁶⁵ Хроника // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 212. – 6 (18) лютого. – С. 2.

⁶⁶ О. Наумовичъ а польскіи газети, с. 3–4.

⁶⁷ Всі подібні польські заяви передруковували русофільські видання. Див.: Польско-народная полиція // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 172. – 12 (24) вересня. – С. 1. У Київ І. Наумович і В. Площанський прибули швидше за все не на собор єпископів, а на святковий захід, присвячений Київському університету, який святкував свій 50-річний ювілей 8 вересня.

⁶⁸ Михайло Раєвський, відомий російський церковний діяч, помер у 1884 році. Він був священником при російській посольській церкві у Відні. Постійною роботою М. Раєвського був розподіл російської грошової допомоги слов'янським православним церквам, монастирям, школам та окремим особам. Можливо, особа І. Наумовича і розглядалася російськими суспільно-політичними колами для продовження роботи М. Раєвського. І. Наумович мав багато знайомих серед слов'янських діячів, зокрема, і у самому Відні, де довгий час перебував, будучи депутатом Віденського парламенту у 1873–1878 рр. Сам І. Наумович ці заяви заперечував. Правда, на початку червня 1885 року таки побував у Відні. Галицькі газети писали, що він там перебуває для лікування (див.: Новинки // Діло. – 1885. – Ч. 62. – 6 (18) червня. – С. 3). Швидше за все, у Відень І. Наумович їздив з метою забезпечити можливість видання там “Науки”. Вона стала виходити у Відні з весни 1886 року.

⁶⁹ Кореспонденція Gazet-ы Narodow-ой, с. 1–2.

⁷⁰ О. Наумовичъ а польскіи газети, с. 3–4.

⁷¹ Конфіскації русофільської преси були постійними. Наприклад, з 12 номерів “Науки” за 1885 рік було конфісковано три номери: 2, 4 та 10. Конфіскації підлягали ті видання, в яких були інформація про Росію. Так, наприклад, другий номер “Науки” за 1885 рік був конфіскований за статтю “Письмо изъ Киева и Москвы”. Багато священників також в приватному порядку забороняло селянам своїх парафій читати Наумовичеві публікації. Див про один з таких фактів: Хроника // Новый проломъ. – 1885. – Ч. 205. – 12 (24) січня. – С. 3.

⁷² Наумовичъ а польская полиція, с. 1–2.

⁷³ Державний архів львівської області (далі – ДАЛО), ф. 350 (Галицька поліція), оп. 1, спр. 2436, арк. 27 зв.

⁷⁴ Органи влади не зовсім вдало вибрали справу для звинувачення. Адже, не можна було довести те, що І. Наумович, І. Добрянський, В. Площанський та інші русофіли, які були на церковно-релігійному святі у Петербурзі, входили до обраного представництва Галицької Русі. Так само, важко було підвести законодавчу базу для відповідних звинувачень. Так, директор поліції як законодавчу основу використовував розпорядження цесаря від 20 квітня 1854 року, що було прийняте ще за часів абсолютизму. Див. лист Івана Добрянського до Галицького Намісництва: ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 2436, арк. 27–30.

⁷⁵ Подано за: Хроника // Новый проломъ. – 1884. – Ч. 136 – 9 (21) травня. – С. 3.